

УДК 373.3:37.091.3

Трунова В. А.*

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ САМОСТІЙНОСТІ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто методичні підходи до проблеми формування читацької самостійності; подано аналіз стану експериментальної роботи з проведення уроків позакласного читання, які формують у навчальному процесі читацьку самостійність дітей; розкрито шляхи розвитку самостійного читання, його значення для мислення й мовлення учнів, для виховання в них патріотизму, гуманізму й естетичних смаків.

Самостійно набуті знання мають стати провідними завданнями читання як базової дисципліни в загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці. У зв'язку з цим особливої ваги набуває навчальна книга – «один з найважливіших витоків радості мислення» й важливий засіб спілкування, виховання й усебічного розвитку особистості.

Доведено, що молодші школярі можуть досягти високого рівня читацької самостійності, якщо розвивати в них навички читання, розширюючи словниковий запас. Усе це розкриваємо через інноваційну систему уроків позакласного читання, через дидактичний матеріал, який має місце в авторських посібниках для початкової школи – «Чарівний дзвіночок» для 1-4 класів, де на основі текстів маємо виховувати вміле застосування слова в життєвих ситуаціях, формувати світогляд та становлення дитини як читача, створювати умови для самореалізації.

Здатність працювати самостійно з книгою реалізується на сучасному етапі багатьма методистами, як одна з основних завдань освіти: формування в дітей здатності до самостійного навчання. Але це вимагає двох умов: 1) учні повинні знати, які знання вони потребують додатково; 2) з яких джерел їх можна отримати.

Учитель повинен володіти методикою роботи з дитячою книгою. Автором визначено, що в навчальній програмі з позакласного читання виділяють етапи читацької діяльності: підготовчий, початковий, основний (3-4 класи) – це індивідуальне формування в дітей читацького вибору та читацьких інтересів на базі отриманих знань, умінь і навичок з самостійної роботи з книгою.

Ключові слова: адаптація, читацька самостійність, досвід; етап читацької діяльності, гігієна читання, залишкові знання.

У політичному житті незалежної України в ХХІ столітті сталися кардинальні позитивні зміни в усіх галузях національного буття. Позитивні тенденції спостерігаються й у царині сучасної освіти. Стратегічним загальнодержавним завданням розбудови української освіти є створення умов для особистісного зростання й творчого самовираження кожного громадянина нашої держави. Реалізація «Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті» спрямована на формування покоління, здатного «навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури, розвивати й зміцнювати суверенну і правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [1, с. 2-3]. Сучасна система освіти повинна перебудувати соціально-педагогічне середовище взаємодії вчителів і учнів.

Уважається, що ефективними засобами налагодження розвитку сучасної школи є новітні технології. Тож тепер стоять завдання перебудувати навчально-виховний процес так, щоб суспільство одержало висококультурних, морально-стійких і соціально активних громадян, для яких уміння вчитися мають бути сталими якостями особистості [1, с. 4-8].

Прискорення науково-технічного процесу вимагає мобілізації інтелектуального потенціалу кожного школяра. Ця проблема стоїть особливо гостро перед учителями

*© Трунова В. А.

навчальних закладів, де за визначеною структурою в освіті й за окремими технологіями має відпрацьовуватися методика навчання дітей у різних напрямках, у тому числі й у читанні. Ключ до успіху в навчанні читати – це розвиток у читача-початківця таких важливих процесів, як сприймання, пам'ять, мислення і мовлення

Проте останніми десятиліттями на шляху їхнього формування, як справедливо зазначає В. Марко, «виникають труднощі суб'єктивного та об'єктивного характеру. Насамперед, у книжки сьогодні з'явилося багато конкурентів» [5, с. 8]. Це зумовило відчутні зміни в практиці читання й у читацькій аудиторії. Йдеться, насамперед, про очевидне зниження інтересу до художньої літератури. Як організувати дітей, щоб вони полюбили у вік технічної революції читати, читати щодня, з цікавістю?

Курс читання в програмі для початкової школи – органічна частина освітньої області «Мова та література». Названий навчальний предмет багатофункціональний. Основною його змістовою лінією є читання. Предмет «Літературне читання» охоплює класне та позакласне читання [9; 10]. Останнє, позакласне – це важливий складник літературної освіти учнів, де особлива роль відведена вчителю. Саме вчитель «покликаний виховувати потребу в читанні, спрямовувати читацькі інтереси, удосконалювати культуру читання, організовувати потік інформації» [5, с. 188].

Це зумовлено тим, що деякі учні не розуміють значення прослуханого чи прочитаного тексту, особливо в процесі його читання мовчки; читають поволі, з наявністю залишкових зовнішніх мовних рухів. Читання вголос у них недосконале, невиразне. На основі цього можна зробити висновок, що багато дітей неохоче й мало читають, а уроки для них стають нецікавими. Уважаємо, що існує ряд причин, у тому числі й соціальних:

- загальний спад інтересу до читання в дорослого населення;
- багато джерел інформації, крім читання (інтернет, телебачення, різні планшети тощо).

Проте експериментальні дані дозволяють указати на головну причину такого явища. Бесіди з учителями початкових класів, спостереження за проведеними уроками все-таки дозволяють визнати:

- недосконалість методики навчання читати ;
- слабку систему формування читацької діяльності школярів.

Переконані, що широкі можливості для реалізації окреслених завдань можуть дати саме уроки позакласного читання.

В Україні окремі аспекти формування читацьких умінь і навичок молодших школярів на уроках позакласного читання досліджено в працях О. Джежелей, В. Мартиненко, В. Науменко, М. Наумчук, О. Савченко, Г. Ткачук й ін. Та варто відзначити, що уроки позакласного читання «поставлено» ними на тематичну основу. А це, по-перше, звужує можливості позакласного читання впливати на формування світогляду дитини, на становлення її як читача; по-друге, молодші школярі почали навчатися з шести років, а, отже, варто враховувати їхні вікові особливості, не затримуючи зацікавленість у читанні, у розвитку читацької самостійності, бо певна кількість дітей йдуть до школи й уміють самостійно читати.

Корисні поради в розумінні нашої проблеми, ураховуючи інформаційну відкритість, знаходимо в закладах освіти зарубіжних країн. Зокрема, в Австралії, щоб показати діяльність шкіл, використовують різні формальні й неформальні можливості – це широке використання для батьків соціальних мереж Facebook, Twitter, YouTube та інших.

Питання формування читацької самостійності на уроках позакласного читання в Україні обговорюється в науковому колі з різних позицій. Отже, учителю треба підвищити рівень методичної роботи за своєю спеціальністю, удосконалити творче мислення, отримавши початкову педагогічну освіту у виші. У цьому допоможуть інститути післядипломної освіти, які стають важливою складовою навчально-дослідного

комплексу й визначають інтелектуальний та науковий потенціал, рівень професійної майстерності вчительських кадрів, їхню компетентність, забезпечують адаптацію до змінюваних умов діяльності й до сприйняття нового в педагогічному соціумі.

Сьогодні значущість позакласного читання для розвитку та виховання молодших школярів не піддається сумнівам, а тому запропонована нами інноваційна система уроків позакласного літературного читання розглядається з боку їхньої варіативності, адже, як свідчить практика школи, навчальний і виховний потенціал уроків роботи з дитячою книжкою все ще не використовувався повною мірою.

Мета статті полягає саме в теоретико-методологічному обґрунтуванні формування в учнів початкової школи умінь і навичок читати, розуміти окремі літературознавчі поняття; у визначенні психолого-педагогічних умов і дидактичного забезпечення для проведення системи уроків з позакласного читання та їхньої перевірки відповідно до розробки методично-технологічного та моніторингового складників.

Для реалізації визначеної мети й перевірки вірогідності гіпотези необхідно було розв'язати низку таких завдань:

- на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, шкільних програм і посібників для роботи з дитячими художніми текстами, виявити стан досліджуваної проблеми;

- визначити основні теоретичні позиції щодо процесу формування читацької самостійності, діагностику та корекцію проблеми читання, щоб допомогти учневі самого себе вчити читати на основі правильного добору методичного забезпечення;

- з'ясувати форми, методи і прийоми, характерні для читання як виду мовленнєвої діяльності, етапи становлення інноваційної системи уроків позакласного читання як предмету в початковій школі;

- визначити добір текстів для читання, що мають потенційні можливості для самовиховання школярів, самоаналізу, їхніх моральних пріоритетів.

Визначені завдання й актуальність теми дослідження підкріплюються концептуальними положеннями Державного стандарту початкової освіти й актуальністю теми, бо нова ситуація в суспільстві диктує нові завдання, насамперед, культурно-освітні, тому не випадково головною метою Національної доктрини розвитку освіти в Україні визначено «забезпечення можливостей самовдосконалення особистості, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації» [1, с. 2].

Сформованість навички читацької самостійності – це одне із головних завдань початкової школи, бо є однією з передумов інтелектуального й духовного розвитку дитини, адже в цьому процесі відіграє ключову роль засаднича для методики навчання літератури думка про важливість індивідуального враження – емоційного, інтелектуального, тобто такого, яке твір справив на читача.

У дидактиці самостійність визначається як діяльність, яку людина виконує, виявляючи максимум активності, творчості, самостійного судження, ініціативи. У навчальному процесі самостійність – це робота, яка здійснюється дітьми без участі вчителя, але за завданням, у процесі якого учні чітко уявляють мету й порядок його виконання [4, с. 290]. Однак зіставлення вимог суспільства щодо формування гармонійно розвинутої особистості та існуючою практикою дозволяють виявити протиріччя на сучасному етапі розвитку початкової школи:

- «між новими вимогами до інтелектуального та духовного розвитку учнів національної загальноосвітньої школи й недостатнім рівнем розвитку їхньої читацької самостійності;

- між необхідністю підвищення ефективності виховання учнів-читачів на уроках під час роботи з дитячою книжкою й рівнем готовності вчителів до організації й проведення цих уроків;

- між потребою теоретичного обґрунтування, розвитком читацької самостійності школярів у сучасних умовах і відсутністю достатньої кількості навчальної літератури

з цієї теми» [6, с. 10].

Унаслідок цих протиріч постає основне завдання – виховання активних читачів шляхом розвитку читацької самостійності, а це і є метою добору дидактичного матеріалу до навчальних посібників для позакласного читання [15-18]. Це можна реалізувати повною мірою, використовуючи можливості навчання, спрямовані на організацію самостійності під час роботи з дитячою книжкою.

Уміння самостійно працювати з книжкою розглядається на сучасному етапі багатьма методистами, як одне із стрижневих завдань освіти, проте зміна мети зумовлює нові пріоритети: на першому плані постає людина, особистість, яка здатна до саморозвитку й самореалізації. Отож метою статті є необхідність подбати про нерозривність освіти, яка, насамперед, має виявлятися в бажанні дітей самостійно поповнювати знання. Це ставить перед учителем завдання – сформувати в школярів уміння самостійно вчитися.

Уважаємо, що для розвитку вміння вчитися необхідні дві умови:

- 1) учні повинні знати, які саме знання їм потрібні додатково;
- 2) із яких джерел їх можна отримати [7, с. 7].

Для виконання цих умов учителю необхідно володіти методикою навчання самостійної роботи. У шкільній програмі початкової школи виділяються етапи читацької діяльності: підготовчий – збігається з навчанням грамоти в першому класі. Варто зазначити, що учні під керівництвом учителя мають усвідомити зміст навчання, коло читання.

У подальшому йде початковий етап (2 клас). У цей час пропедевтично учні мають усвідомити правила та прийоми формування самостійної читацької діяльності; види бібліотечної допомоги, основні поняття, засвоєні відповідно до навчальної програми: оповідання, вірш, казка: зачин, кінцівка, дійові особи тощо.

Наступний етап – основний (3 клас) – це, власне, позакласне читання [17], коли діти читають удома певну кількість текстів за завданням учителя, а в класі йде аналіз самостійного читання. Заключний етап – це робота дітей на уроках позакласного читання в 4-ому класі початкової школи [18]; це індивідуальне формування читацького вибору до основного розділу посібника. Тобто на базі отриманих знань і умінь за навчальним посібником йде додаткова самостійна роботи з текстами книжки.

Отже, на кожному занятті учні поступово мають дізнаватися про види доступної літератури (книга, довідник, журнал), можливі теми читання (про Україну, природу); зовнішні прикмети книжки (ілюстрація, заголовок, прізвище автора, видавництво) та правила гігієни читання.

Спостереження за роботою учнів і вчителів та її наслідками дозволили нам установити типові помилки й прорахунки в організації позакласного читання. Для того, щоб отримати необхідні дані про читацьку самостійність дітей, було опитано в березні 2017 р. шляхом анкетування 152 школярі 2–3 класів: із міських шкіл – 97 учнів м. Одеси, із сільських – 54 учні Одеської області. Отримані результати свідчать:

- люблять слухати читання книжок близько 17 % дітей;
- удома читають школярам ще 7 % батьків (у цих дітей є улюблені герої, але вони переважно казкові);
- близько 50 % респондентів є школярами, які самостійно читають літературні твори для молодшого шкільного віку;
- 23,4 % респондентів зізнались, що взагалі не люблять читати, але ж учитель «дає завдання, тому треба його виконувати»;
- 2,6 % школярів «зовсім не хочуть читати ніяку літературу».

Отже, перед учителями постає складне завдання – розвивати інтерес до самостійного читання; учити аналізувати поведінку та вчинки героїв, досягати впливу на особистість учнів через зміст творів. Тут доцільно згадати слова Н. Рубакіна: «Рийся в книжках при будь-якій нагоді. Старайся перегорнути й переглянути протягом життя

якомога більше різних книжок. Читай що-небудь то на одній, то на другій сторінці. Розглядай малюнки. Розглядай уважно. Це й означає ритися в книжках... Вони самі при нагоді згадуються, коли настане для цього слухний час» [11, с. 82]. До того ж «треба досить глибоко зануритися в самого себе, і потрібна картинка з'явиться із якогось внутрішнього вмістилища в усьому багатстві живих форм, фарб і звуків» [там само].

Після таких результатів опитування, була широко «розгорнута» експериментальна робота, яка вийшла за межі Одеської області. Було прослідковано й проаналізовано загалом проведення уроків позакласного літературного читання в початковій школі й установлено, що найбільш поширеними прорахунками й недоліками були:

- ігнорування психічних і фізіологічних спроможностей дитини першого і другого, навіть третього класів), бо вчителі пропонували непосильні запитання і завдання [19, с. 98];

- відсутність диференційованого підходу до дітей;

- невміння викликати зацікавленість книгою ще під час першого знайомства з нею (не було створено інтригу) [20, с. 128].

Зокрема, часто замість показу цікавої ілюстрації чи формулювання інтригуючого запитання, короткого переказу цікавого епізоду без розв'язки, учителі обмежувалися завданням типу «Візьміть у бібліотеці таку-то книжку й прочитайте до уроку позакласного читання». Частіше момент зацікавлення текстом зводився до короткого переказу його фабули:

- низька емоційна насиченість уроку, невміння перетворити його на урок радості, успіху від самостійно виконаної роботи («Ти можеш! Ти розумний! Справився!»);

- одноманітність структури й форм роботи на уроці позакласного читання, бо не всі вчителі ще знають видове розмаїття цих уроків [20].

Проте досвід показує, що вмиле залучення до роботи таких «нечитайлів», дуже часто пробуджує в них інтерес до твору, бажання прочитати й стає стимулом до читання взагалі. Усі ці недоліки, хоча б якими дріб'язковими й незначними здавалися деякі з них, порушують систему залучення молодших школярів до читання, виключаючи з неї ту емоційну складову, що є невід'ємним компонентом будь-якого інтересу.

Оскільки читання – це самостійна робота, джерело набуття знань, то перед учителем постає завдання прищеплювати дітям любов до книжки, виробляти вміння користуватися нею, брати з неї все нове, незнане, формувати світогляд. Читаючи книжку, школярі мають учитися любити життя, поважати працю людей. Вони вчаться висловлювати свої думки. Недаремно ще К. Ушинський звернув увагу на те, що читання – «джерело духовного росту дитини, це сплав ідей і гуманізму» [22, с. 356].

Отже, на уроках позакласного читання значно яскравіше виявляється особистість учня, можливість до самовираження. В. Сухомлинський не раз говорив, що успіх, радість перемоги є для учня поштовхом до наявності «другої програми розумової праці», а виховання завжди є плодом навчання [13, с. 66]. Учений бачив завдання, які можна було поставити перед школою щодо раннього пробудження духовного життя, щоб «кожний крок до знань був гордим злетом птаха, а не стомленою ходою безсилою подорожанина, який втомився від непосильної ноші за спиною» [14, с. 33-34]. Саме такі особливості й притаманні урокам роботи з дитячою книжкою, бо вона відкриває перед учнями радість перемоги, виробляє смак до самостійної роботи з нею. Такі уроки позакласного літературного читання - це складна, багатоваріантна система. На допомогу цим урокам варто залучити епізодичну роботу (ранки, екскурсії, відвідування музеїв, бібліотек) і циклічну (літературні гуртки, роботу в бібліотеці тощо).

Друга лінія експерименту була спрямована на перевірку залишкових знань після вивчених тем. Для проведення цього експерименту важливо було дібрати критерії оцінки результатів. Вони мали бути точними, однаковими для всіх випадків. Зокрема, 3-А та 3-В класи тестувалися з метою перевірки залишкових знань (уроки проводили

за інноваційним методом, за системою В. Трункової), класи 3-Б були контрольними й працювали у звичайному режимі. До вибраної теми розроблено запитання із варіантами відповідей. Учнім треба було правильно прочитати запитання, подумати й підкреслити одну правильну відповідь. Як приклад, подаємо тест для учнів 3-х класів:

Тест 1. Для перевірки залишкових знань за вивченими творами на уроках позакласного читання за темою «Наша Батьківщина – Україна».

1. Столицею нашої Батьківщини є місто: Харків, Київ, Москва.
2. Давній народ, який оселився над Дніпром, називався: українцями, росіянами, полянами.
3. На честь якого з трьох братів названо столицю України?
Щека, Кия, Хорива.
4. Без чого, згідно з прислів'ям, нема України: без клена; без верби; без калини; без берізки; без каштана?
5. У якому вірші є слова: «Батьківщина – то найкращий край»? Хто автор? Допиши.
6. У яких з цих казок найбільше дійових осіб: «Рукавичка», «Вовк та козенята», «Колосок»?
7. Що посадила дівчина Калинка з однойменної казки: ліщину, горіх, калину?
8. Про яке дерево, що є символом Києва, йде мова у вірші М. Познанської: березу, ялинку, каштани, клени?
9. Згадайте вірш Любові Забашти «У всьому світі кожен зна...».

Про що повинен кожен знати? Як про це пише автор?

(Тест за посібником В. Трункової «Чарівний дзвіночок» [20]).

Про результати тестування станом на квітень 2017 р. свідчать такі дані: у 3-х експериментальних класах, вивчаючи тему «Наша Батьківщина – Україна», де робота була спрямована на виховання в учнів інтересу до історії рідного краю, української символіки, звичаїв і традицій, розуміння того, що Батьківщина – це найкраще місце на Землі, було визначено за мету підвищити рівень читання. Учителі експериментальних класів зуміли за допомогою збагачення активного словникового запасу, використання наочного матеріалу (карти, ілюстрації, пейзажі, краєвиди України тощо), порівняння творів й обміну думками розкрити тему на належному рівні. Про це говорять порівняльні результати тестування: у експериментальних класах залишкові знання складають – 84,54 % і 72,1 %, а у контрольному – 56 % і 34,02 %.

Варто зазначити, що позакласне читання здійснюється в різних галузях учнівського життя: на уроках і в позаурочний час. Це й визначає різноаспектні напрямки роботи вчителя, яку він має передбачати, керуючи самостійним читанням дітей.

Перший напрям: учитель дає завдання заздалегідь, прищеплюючи дітям читацькі вміння на уроках позакласного літературного читання.

Другий напрям: в обов'язки вчителя входить підготовка, організація та проведення масових позаурочних заходів, пов'язаних із читанням (літературні ранки, вікторини, книжкові виставки, відвідування бібліотек і музеїв, зустрічі з авторам).

Третій напрям: учитель пропагує читання, допомагає дітям і радить батькам, як створити домашню дитячу бібліотеку [21, с. 35-37].

У цілому позакласне читання ґрунтується на знаннях і вміннях, набутих учнями на уроках класного читання. При цьому не можна забувати, що на сучасному етапі нашому суспільству потрібен читач, який, читаючи книжку, здатен самостійно аналізувати вчинки героїв твору, порівнювати себе з ними, насолоджуватись читанням. Таких читачів серед учнів початкових класів не так багато. Отже, роль учителя під час роботи з дитячою книгою вельми важлива, бо самостійність учнів має виявлятися на всіх етапах, навіть і в процесі проведення словникової роботи. Зокрема, учні 4-х класів здебільшого зможуть самостійно пояснити лексичне значення слів, дібрати синоніми, працюючи зі словниками.

Самостійність у читанні завжди залежить від рівня розвитку читача, але читачі, за нашими спостереженнями, бувають різними, а тому зупинимось на аспектах читацької самостійності.

Накопичення читацького досвіду – це перший аспект читацької самостійності. Як зазначав В. Сухомлинський, «...учитель готується до хорошого уроку все життя... Щоб передати дітям іскру знань, учителю потрібно увібрати в себе ціле море світла», учитель повинен передбачити методiku роботи й знайти спосіб, щоб кожную хвилину знати: розуміє пояснення його учень, чи ні, як він його розуміє [12, с. 33].

Другий аспект – **уміння дітей знаходити відповіді на запитання**, які їх цікавлять. Зокрема, школярі, довіряючи вчителю й товаришам у класі, можуть ділитися думками про те, чим допомогла чи допоможе їм книжка, яку вони читали, на кого із героїв вони б хотіли бути схожими, які риси характеру героя їм подобаються більше. Наприклад, знайомлячи дітей із книжкою Г. Снегірьова «Пісня Зорянки», учитель визначив завдання: «Зорянка – це пташка. Як її називають по-іншому? Як відрізнити від інших цю пташку? Про це ви дізнаєтесь із названого оповідання».

Третій аспект – необхідно звернути увагу, що **читацька самостійність виконує подвійну мету**, тому варто допомогти учням набути навички роботи з книжкою, яка потрібна їм під час навчання. Самостійне виконання завдань повинно приносити учням задоволення, облагороджувати їх, спонукати звернутися до конкретного тексту чи книжки ще й ще раз, з «найменшою затратою сил і часу реалізувати свої бажання відповідно до особистих інтересів. Зокрема, для формування читацької самостійності відіграє сутнісну роль правильний добір способів керування самостійним читанням з боку вчителя. Г. Піддужна застерігає від стихійного читання, бо воно «має негативний вплив на дитину» [8, с. 9].

Відомий літературознавець В. Марко, міркуючи про основні завдання й мету читання художнього твору загалом, особливу роль відводить саме вчителю. У навчальному посібнику «Стежки до таїни слова» він зазначає, що у формуванні читацької компетентності учня вирішальне значення має естетично розвинена, динамічна особистість учителя, «закоханого в художнє слово, який уміє уводити учнів до світу образів та ідей твору, уміє подати переконливий коментар до тексту, залучити до розмови про цікаві епізоди з біографії письменників» [6, с. 10].

Зокрема, обговорюючи текст В. Біанки «Подкидыш» (клас з рос. мовою навчання), учитель попросила підготувати відповідь на таке запитання:

– Чого більш за все боялась людина-рятівник і чому? (Чи прийме блакитне яечко піночка, адже в неї вони малинового кольору).

То які ж якості повноцінної навички читання мають сформуватися в школяра-початківця і якими шляхами їх здійснювати?

1) Оволодіння повноцінною навичкою читання є важливою умовою успішного навчання в школі зі всіх предметів, адже це один із основних способів отримання інформації, це «канал» усебічного впливу на школяра.

2) Читання – особливий вид діяльності, бо дає надзвичайно великі можливості для мовленнєвого розвитку учнів.

3) Відповідно до рівня оволодіння процесом читання виявляється міра «зближення» між природними навичками: сприйманням, вимовою та розумінням. «А це вже досягнення синтезу, – як підкреслював Т. Єгоров, – це читання, характерне для досвідченого читача» [2, с. 16].

4) Формування навички читання стає тотожним із «технікою читання», бо це поєднані процеси: сприймання, розуміння і швидкість.

Оскільки сучасний урок позакласного читання базується на положеннях педагогіки та психології, то він має включати перспективність у навчання, проблемний характер навчання та враховувати явище акселерації дітей. Ці уроки мають бути навчально-виховними, бо на них в учнів «розум обробляється для мудрості, язик – для

красного слівця, руки – для вмілого виконання необхідних дій. Ці три речі – розум, дії та мовлення і є основою життя», – писав Я. А. Коменський [3, с. 25].

Отже, щоб розкрити самостійність на уроках позакласного читання, учителю необхідно вміло й творчо користуватися різними методами й прийомами роботи. Одна частина їх має бути спрямована на забезпечення дітям можливості більш повно сприймати словесно-образну тканину художніх творів, з якими вони будуть знайомитися на уроках, друга – має бути направлена на вміння бачити в книжці письменника такі «дрібні зображення і деталі», які викликають інтерес, бо ставлять дітей у ситуацію, коли виникають різні пізнавальні завдання.

Перспективи подальшого наукового пошуку будуть пов'язані з апробуванням експериментальної лінгводидактичної системи формування й розвитку комунікативних здібностей учнів під час роботи з дитячою книжкою в процесі проведення уроків позакласного читання в початковій школі.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст.: затв. указом президента України від 17.04.2002 № 347/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 16. Ст. 860.
2. Єгоров Т. Г. Очерки психологи обучения детей чтению. Москва: Учпедгиз, 1953. 144 с.
3. Коменский Я. А. Мир чувственных вещей в картинках. Москва: Учпедгиз, 1957. 350 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
5. Марко В. П. Аналіз художнього твору: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. 278 с.
6. Марко В. П. Стежки до таїни слова: Літературознавчі й методичні студії: навч. посіб. Кіровоград: Степ, 2007. 262 с.
7. Піддужна Г. В. Позакласне читання молодших школярів: реакції та перспективи. *Початкова школа*. 2004. № 6. С. 56-59.
8. Піддужна Г. В. Розвиток читацької самостійності молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 21 с.
9. Програми навчальні для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ: Вид.дім «Освіта», 2012. С. 71-98.
10. Програма: Початкова школа. 2 клас: методичні рекомендації щодо організації навч.-виховного процесу в 2017 – 2018 навчальному році / уклад. А. В. Лотоцька. Харків: Вид-во «Ранок», 2017. 240 с.
11. Рубакін Н. А. Как заниматься самообразованием. Москва. Просвещение, 1962. 128 с.
12. Сухомлинский В. А. Моя педагогическая вера. *Юность*. 1968. № 9. С. 22-26.
13. Сухомлинський В. О. Как воспитать настоящего человека. Киев: Рад. школа, 1975. 236 с.
14. Сухомлинский В. А. Серце отдаю детям. Киев: Рад.школа, 1972. 234 с.
15. Трунова В. А. Чарівний дзвіночок: хрестоматія для позакласного літературного читання: 1 клас: до навч. програми ЗОНЗ з українською мовою навчання. Одеса: Астропринт, 2016. 80 с.
16. Трунова В. А. Чарівний дзвіночок: хрестом. для позакл. літ. читання: 2 клас: для учнів початкових класів ЗОНЗ з українською мовою навчання. 3-є вид випр. та доповн. Одеса: Астропринт, 2015. 144 с.
17. Трунова В. А., Мартинюк С. В. Чарівний дзвіночок: навч. посібник для позакл. літерат.читання: 3 клас: для учнів початкових класів ЗОНЗ з українською мовою навчання. Одеса: Астропринт, 2017. 176 с.
18. Трунова В. А. Чарівний дзвіночок: навч. посібник для позакл. літературного читання: 4 клас: для учнів початкових класів ЗОНЗ з українською мовою навчання. Одеса: Астропринт, 2016. 176 с.
19. Трунова В. А. Методика проведення уроків позакласного літературного читання в загальноосвітній школі: інноваційний підхід. 1–2 класи. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 98 с.
20. Трунова В. А. Методика проведення уроків позакласного літературного читання в ЗОШ: інноваційний підхід. 3–4 класи. Харків: Вид-во «Ранок», 2016. 128 с.
21. Трунова В. А. Розвиток українського мовлення учнів початкової школи шляхом використання народної творчості. *Наша школа*. 2003. № 6. С. 35-37.
22. Ушинський К. Д. Сто порад учителю. Вибрані твори: в 5-и томах. Т. 2. 421 с.

Trunova V. A.

FORMATION OF READER AUTONOMY IN EXTRACURRICULAR READING LESSONS
AT ELEMENTARY SCHOOL

The methodical approaches of modern scientists in solving the problem of formation of readership of children's independence are considered in the article; the analysis of the state of experimental work on conducting extracurricular reading lessons forming the reader's independence in the educational process is given; the ways of development of independent reading, its importance for thinking and speech of students, and the development of patriotism, humanism and aesthetic tastes in them are revealed.

Self-acquired knowledge should become the main tasks for reading as a basic discipline in a general education school, in particular in its starting point. In this regard, the special book «One of the most important sources of joy of thinking» and an important means of communication, education and comprehensive personality development becomes a special weight.

It has been proved that even younger students can achieve a high level of reader autonomy if they develop their reading skills, expand vocabulary. The author discovers all these directions through an innovative system of extracurricular reading lessons, through the didactic material contained in the author's textbooks for the Primary School «Magic Bell» for grades 1-2-3-4 [15-20], where, based on the selected material we have to educate the skillful use of the word in life situations, shaping the child's outlook and becoming a reader.

The ability to work independently with the book is realized at the present stage by many methodologists as one of the basic tasks of education – to form a children's ability to study independently. But this requires two conditions: 1) pupils must know what kind of knowledge they need in addition; 2) from which sources they can be obtained.

The teacher should have a method of teaching children to work independently with a book. And therefore, in the program for extracurricular reading for the elementary school, the following stages of readership are distinguished: preparatory, initial, main and final (grade 4) is the individual formation in the children of the reader's choice and interests on the basis of the acquired knowledge, abilities and skills of independent work with the book.

Key words: adaptation, reader autonomy, experience, reading stage, reading hygiene, residual knowledge.

Дата надходження статті: «19» жовтня 2018 р.

УДК 373.3.013.2-043.86(477) (045)

Шугай Я. М.*

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано основні поняття проблеми розвитку початкової освіти, а саме: «розвиток», «початкова школа», «молодший шкільний вік», «дитинство».

З'ясовано, що трактування цих понять містять не лише лексикографічні джерела, а й наукові праці багатьох сучасних учених. Деякі визначення, зокрема поняття «дитинство», проаналізовано з декількох точок зору: філософської, психологічної та педагогічної.

Акцентовано, що не існує однозначного визначення поняття «дитинство» та чітко визначених хронологічних меж цього періоду в житті людини. На пострадянському просторі найчастіше вважають дитинство необхідним трампліном для розвитку дитини. Нижня межа бере свій початок від народження, верхня межа завершується віком від 16 до 18 років. На території України повнолітньою вважається людина, яка досягла 18 років.

У дослідженні зроблено висновок, що «розвиток» – це неперервний процес, під час якого відбуваються кількісні і якісні закономірні та об'єктивно необхідні зміни, що дозволяють дитині перейти з одного стану в інший. «Початкова школа» – часовий проміжок, етап,

*© Шугай Я. М.